

РОЗДІЛ 4

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ «НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ» ЯК ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

О.А. Чуваков

Національна безпека, як і безпека в цілому, становить собою одну з основних, пріоритетних категорій соціально-політичної життєдіяльності сучасного українського суспільства, що знаходить своє вираження як у науково-теоретичних дослідженнях, так і в практичній сфері державного управління, забезпечення інформаційної, економічної й екологічної безпеки, а також в інших сферах розвитку нашої державності. Такий стан речей багато в чому визначає існуючу об'єктивну дійсність, яка характеризується глобальним зростанням науково-технічного прогресу, стрімким розвитком гуманітарних і природничих наук, збільшенням політичної активності мас, що сприяє виникненню реальних загроз як внутрішній, так і зовнішній безпеці держави. Загострення різних суперечностей у масштабах світового співтовариства створює людству достатню кількість політичних, соціальних, ідеологічних, економічних і екологічних криз, що безпосередньо відображається на крихкості й уразливості нашого буття. У таких умовах проблема створення ефективної системи у сфері охорони безпеки особистості, суспільства і держави є однією з найбільш пріоритетних у сучасній Україні.

Деякі дослідники вважають, що концепція національної безпеки, як філософія досягнення сталого стану держави, пов'язана з подіями, іменованими в історії як Вестфальський мир, під час яких концепція суверенної держави, якою управляє незалежний правитель, стала основою нового міжнародного порядку в національних державах [1].

Історично поняття «національна безпека» має глибокі корені. Інтересами національної безпеки пояснювалися й обґрунтовувалися багато суспільно-політичних, економічних і інших подій, у тому числі виправдувалися загарбницькі війни. Так, у посланні президента Т. Рузвельта Конгресу США приєднання зони Панамського каналу обґрунтовувалося інтересами національної безпеки Сполучених Штатів. У наступні роки проблема національної безпеки стала стрижневою в наукових дослідженнях американських учених [2, с. 17].

Отже, вперше поняття «національна безпека» була розроблено саме у Сполучених Штатах, де цей термін остаточно сформульований і одержав відповідне змістовне розуміння. Так, після закінчення Другої світової війни у США, як в однієї з основних держав союзників-переможців, появились реальні можливості у визначенні основних геополітичних завдань на світовій арені: від східного узбережжя Філіппін до західних кордонів країн-учасниць Варшавського договору. США, опинившись у ролі світової наддержави, змушені були переформатувати свої пріоритети, розробивши нову доктрину національної безпеки, в якій були сформульовані основні принципи і завдання, що визначають основні напрями політичного, військового, економічного і соціального розвитку американської держави. Протягом декількох років учені-політологи розробили концепцію національної безпеки, що надалі стала основою доктрини державної безпеки США.

Згодом 26 липня 1947 року президент Гаррі Трумен підписав Закон про національну безпеку. З цього моменту концепція національної безпеки є офіційним основним принципом міжнародної політики Сполучених Штатів [3, с. 4].

Відповідно до цього нормативного припису всі структури державного апарату зобов'язані були вести єдину узгоджену політику в основних сферах життєдіяльності держави. У цей самий період американське керівництво приймає рішення про введення нової державної посади – спеціальний помічник президента з національної безпеки США. Одними з найвідоміших особистостей, що обіймали таку посаду, були Генрі Кіссінджер і Збігнев Бжезинський, які стали радниками з національної безпеки в таких президентів США, як Річард Ніксон і Джиммі Картер. Доктрина національної безпеки, що функціонувала в той період, була цілком визначена протистоянням, що існувало між США і СРСР.

Надалі подібні заходи знаходили свій розвиток і в інших нормативно-правових актах правотворчої діяльності США. Так, під час перебування на посаді президента Сполучених Штатів Білл Клінтон створив Національний економічний комітет для розробки і вжиття заходів для підтримки національної економічної безпеки [4, с. 5].

У сучасних умовах при вивченні питань безпеки особистості, суспільства і держави в наукових дослідженнях і законотворчості використовуються різні терміни: «безпека» і «національна безпека» [5, с. 272], «державна безпека» [6, с. 101], «безпека країни» [7, с. 176–182].

Автори зазначених термінів характеризують їх конкретним змістом. Однак єдиного підходу в дослідженні змісту таких термінів не вбачається. Наприклад, громадська безпека розглядається як юридична категорія для визначення сфери діяльності органів держави, зокрема правоохоронних органів, виділяється як родовий і безпосередній об'єкт посягання конкретних видів злочинів і адміністративних деліктів [8, с. 302].

З чого випливає, що в процесі розробки концепції національної безпеки, як системи науково-теоретичного й офіційно регламентованого розуміння про комплекси заходів і засобів, необхідних для ефективної охорони життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, встановлення ступеня небезпеки

існуючих загроз зазначеним благам, а також рівня розробленості методики їх охорони, необхідно сформулювати визначення національної безпеки.

При цьому варто зазначити, що в науковій літературі відсутній єдиний підхід у частині визначення національної безпеки, а наявність серйозної дискусії з цього приводу відбилася на проблемі однакового розуміння такого терміна. Ця обставина дозволяє констатувати, що такий стан речей визначається не тільки суб'єктивними факторами, але й цілою низкою об'єктивних обставин, що сприяють формуванню цього терміна.

Водночас необхідно підкреслити, що національна безпека – це конкретно-історична категорія, розвиток і формування якої визначають політичні, духовно-ідеологічні, соціально-економічні й інші обставини. Тому формування змісту цього поняття перебуває в прямій залежності від національних інтересів держави, єдиної національної ідеї [9, с. 133], існуючої в суспільстві. При цьому необхідно враховувати й ту обставину, що характер безпеки, як правило, відносний унаслідок прямої його залежності від рівня конкретно-історичного розвитку суспільства. Крім того, у наш час помітною стає тенденція, згідно з якою теза «життєво важливі інтереси особистості, суспільства і держави», як правило, заміщається категорією «національна безпека» [10, с. 159].

Так, О. О. Бельков під національною безпекою розуміє стан, тенденції розвитку (у тому числі латентні) та умови життєдіяльності нації як державно-територіальної спільності людей, що гарантують, незважаючи на дію несприятливих факторів, її виживання, вільне і незалежне функціонування при збереженні своїх фундаментальних цінностей [11, с. 91].

Відповідно до думки М. Д. Матрусова національна безпека – достатня за рівнем і характером захищеності національних ресурсів і цінностей, а також державних, суспільних і особистих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз [12, с. 46].

Інші дослідники розглядають національну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства

і держави, людства в цілому від внутрішніх і зовнішніх загроз. Причому тут під життєво важливими інтересами слід розуміти сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливості розвитку особистості, суспільства і держави [13, с. 9].

Особливої уваги заслуговує твердження С. Степашина, котрий під національною безпекою держави (як однієї з головних умов нормального розвитку людини і суспільства) уявляє собі захищеність якісного стану суспільних відносин, що забезпечують прогресивний розвиток людини і суспільства в конкретних історичних і природних умовах від небезпек, джерелом яких є внутрішні й зовнішні суперечності [14, с. 6].

М. В. Александров відзначає, що національна безпека – це сукупність факторів, які забезпечують життєдіяльність держави. У системі міжнародних відносин це здатність держави відбивати виникаючі зовнішні загрози і діяти відповідно до своїх національних інтересів [15, с. 28–29].

На думку інших дослідників, формування поняття «національна безпека» визначається комплексом таких факторів:

- по-перше, визначення національної безпеки (так само як і безпеки взагалі) впливає із соціально-економічних і інших основ держави, її національних інтересів і реально існуючих загроз безпеці;

- по-друге, безпека держави, суспільства й особистості повинна забезпечуватися на безлічі напрямів, що викликає необхідність створення ефективного механізму забезпечення безпеки, який включає велику кількість державних (і недержавних) структур;

- по-третє, історично сформований підхід до забезпечення безпеки як захисту від зовнішнього супротивника має потребу в перегляді, оскільки небезпека може виникати від реальних ситуацій внутрішнього життя держави і суспільства [16, с. 11].

Дуже цікавим є судження В. А. Ліпкана, згідно з яким національна безпека – це не тільки стан захищеності національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, але і гарантованість

створення комплексом заходів, у тому числі й силових, державних і недержавних інститутів сприятливих умов для їх прогресивного розвитку, джерел благополуччя народу. Причому сутність національної безпеки, на думку дослідника, виявляється у створенні сприятливих умов для реалізації національних інтересів, процвітання, могутності, всебічного розвитку України з метою максимального задоволення потреб і інтересів представників української нації відповідно до загальноновизнаних норм співіснування, що необхідні для їх самозбереження, самовідродження і самовдосконалення [17, с. 25].

Згідно з твердженням О. Г. Данільян національна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, людства в цілому від внутрішніх і зовнішніх загроз. Причому тут під життєво важливими інтересами треба розуміти сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливості розвитку особистості, суспільства і держави [13, с. 9].

Подібної точки зору дотримується й А. В. Возженіков, котрий характеризує це поняття як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави у всіх сферах їх життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх небезпек і загроз, за якого забезпечується її цілісність і внутрішня стабільність, суверенний і прогресивний розвиток, можливість виступати самостійним і повноправним суб'єктом міжнародних правовідносин [18, с. 48].

Дуже аргументованим є визначення О. Б. Мельниченко, відповідно до якого національна безпека держави – це стан захищеності її багатонаціонального народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в державі від внутрішніх і зовнішніх загроз, заподіяння фізичної, матеріальної, моральної, екологічної, інформаційної чи політичної шкоди, забезпечуваний силами і засобами політичного, правового, соціально-економічного й іншого характеру, спрямованими на збереження і розвиток матеріальних і духовних цінностей суспільства, територіальну

цілісність і суверенітет, функціонування і розвиток конституційного ладу правової держави, а також зниження ступеня небезпеки такої шкоди до мінімального рівня [19, с. 79].

На основі тривалих обговорень на рівні законодавчих органів і з урахуванням наукових досліджень (про що йшлося раніше) 2003 року був прийнятий Закон «Про основи національної безпеки України», який 19 червня 2003 року затвердив Президент України [20].

Зі змісту цього Закону випливає, що національна безпека України – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, внаслідок чого забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам [20].

Розглянуті раніше теоретичні основи визначення терміна «національна безпека» вказують на те, що в наукових працях більшості дослідників формулювання поняття «національна безпека» визначається різноманітними термінологічними характеристиками, але при цьому сутність розглянутого поняття багато в чому збігається з поняттям, закріпленим у Законі «Про основи національної безпеки України».

Як відзначалося раніше, поняття «національна безпека» відображає зв'язок безпеки з нацією, тобто з «певною територіально-державною спільнотою, заснованою на усталених соціально-політичних, економічних, культурних і інших зв'язках» [21, с. 12].

Можливо, нація складається з безлічі національностей, що становлять певну етнічну спільноту, для яких характерні свої традиції, культура, ментальність, світогляд тощо. У такому сенсі національна безпека визначає стан нації як єдиної системи, яку складають суспільна свідомість, соціальні інститути та їхня діяльність у сфері забезпечення національних інтересів у конкретний період розвитку суспільства [22, с. 141]. Таким чином,

національна безпека повинна сприяти процесу реалізації інтересів нації найбільш ефективно.

Національна безпека є головним пріоритетом молодії Української держави, забезпечення якої є невід'ємною складовою зовнішньої і внутрішньої політики держави, що і визначається спеціальним нормативно-правовим актом – Законом України «Про основи національної безпеки України».

Такого роду законодавчі акти передбачають створення умов, необхідних для благополучного, стабільного і сталого розвитку суспільства і держави, що історично склалася, має яскраво визначені національні риси й особливості, культурні, історичні й інші традиції, тобто національну самоідентифікацію, а також забезпечує стан, який гарантує збереження її як суверенної держави і недоторканності її основних історичних, культурних і духовних цінностей [23, с. 5].

Крім того, національна безпека країни припускає здатність протистояти ворожим і деструктивним силам природного, техногенного і соціального характеру, нейтралізувати їх. Вона означає захищеність особистості – її прав, свобод; соціальних і національних груп – їхнього статусу, функціональних ролей самобутності; суспільства – його матеріальних і духовних цінностей; держави – її територіальної цілісності, суверенітету, конституційного ладу [23, с. 6].

Порівняльний аналіз наданого раніше терміна «безпека» і досліджуваного – «національна безпека» вказує на те, що обидва вони визначають єдину сутність – стан держави, за якого створюються відповідні умови для безпечного розвитку і захисту особистості, суспільства і держави, а відповідно, і національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. У зв'язку з цим такі поняття можуть розглядатися як тотожні, але термін «національна безпека», як підкреслювалося раніше, більш чітко і докладно визначає сутність досліджуваного явища.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що національну безпеку держави і суспільства гарантує наявність декількох умов.

По-перше, існування сталих і надійно охоронюваних кордонів. По-друге, стабільні й передбачувані відносини між суб'єктами держави, тобто між владою в центрі і на місцях. По-третє, відкритість і передбачуваність поведінки політичних суб'єктів – від партій до груп громадян. По-четверте, можливість вирішити неминучі в будь-якій системі конфлікти в рамках підтримуваної законом процедури. По-п'яте, відсутність або достатня слабкість незаконно існуючих сил, здатних непередбачено втрутитися в політичний процес [24, с. 11–14].

Дотримання таких вимог, поза всяким сумнівом, є головною умовою забезпечення національної безпеки, саме тому Закон «Про основи національної безпеки України» встановлює пріоритетні напрями у сфері функціонування суспільства і держави із забезпечення національної безпеки України. Їхні основні положення зводяться до такого.

З урахуванням геополітичної і внутрішньої обстановки в Україні діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, запобіганні й нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності й правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу й обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації.

Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах. Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України

обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам [20].

Відповідно до положень Закону система забезпечення національної безпеки України створюється і розвивається згідно з Конституцією, цим та іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також виданими на виконання законів іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до цього Закону Президент України розробляє і затверджує Стратегію національної безпеки України і Воєнну доктрину України, доктрини, концепції, стратегії і програми, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України. Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України є документами, обов'язковими для виконання, і основою для розробки конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки [20].

Однак ще в період існування СРСР у законотворчій і науково-дослідницькій діяльності з проблем безпеки пріоритетне значення мала держава. Використовуючи інститути державної влади, держава забезпечувала захист своїх інтересів. Цією обставиною і пояснювалося широке застосування поняття «державна безпека». Таким формулюванням охоплювався як захист державних інтересів (у т. ч. інститутів держави), так і захист усіляких громадських об'єднань і правлячої партії, що у своїй сукупності мали за мету спільні державні завдання.

Щодо цього не менш дискусійною і неоднозначною є позиція дослідників у цій галузі знань із приводу визначення поняття «державна безпека».

Так, у процесі дослідження проблем безпеки й у зв'язку з появою поняття «національна безпека» термін «державна безпека» набув більш вузького значення і став означати створення таких

умов, які б забезпечували непорушність існуючого конституційного ладу, суверенітет і територіальну цілісність держави [20]. Запропонована позиція не є єдиною, внаслідок чого процедура зіставлення формулювань «національна безпека» і «державна безпека» вимагає більш предметного осмислення.

У науковій літературі нерідко національну і державну безпеку визначають як ідентичні поняття. Отже, виникає природна необхідність у здійсненні науково-теоретичного аналізу розглянутих дефініцій, а також відповідно з'ясуванні їх сутності та змісту.

Так, згідно з думкою колективу авторів коментарю до Кримінального кодексу за редакцією М.І. Мельника і М.І. Хавронюка «державна безпека – це захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності України, її економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу, державної таємниці, правопорядку, державного кордону, життєво важливої інфраструктури і населення від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, а також від терористичних і інших особливо небезпечних посягань з боку злочинних організацій, груп чи осіб» [25, с. 229].

На думку одних дослідників, «державна безпека України – стан захищеності корінних підвалин суспільства, державних інститутів, необхідних для виконання державою своїх функцій з управління загальнозначущими справами суспільства» [26, с. 216]. Якоюсь мірою з цим погоджується і С.С. Яценко: «Державна безпека України – стан захищеності державної влади, суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності, спокою людей (народу), суспільної згоди, навколишнього середовища, національної і релігійної рівності» [27, с. 111].

На думку інших дослідників, при розмежуванні понять «національна» і «державна» безпека необхідно застосування категорій науки конституційного права. Подібну методику надала З. Д. Чуйко, яка вважає, що суспільство і держава функціонують у різних площинах, тому національну безпеку варто розглядати як сукупність взаємозалежних складових, різнорідних по

функціональних сферах, що прямо закріплені в першому розділі Основного Закону. Серед них – екологічна (ст. 16), економічна (ч. 1 ст. 17), інформаційна (ч. 1 ст. 17) і державна безпека (ч. 3 ст. 17). Автор підкреслює, що елементи, які складають структуру національної безпеки, за своєю функціональною ознакою характеризуються певною специфікою. Внаслідок впливу різних факторів у залежності від конкретних історичних обставин та чи інша складова може набувати пріоритетного значення. Кожна з них може досить яскраво виявлятися у сфері дії іншої, підсилюючи чи послабляючи її вплив, але має свої особливості, що іноді потребують тільки їй властиві заходи реагування [28, с. 137]. У результаті дослідник доходить висновку, що «національну безпеку» і «державну безпеку» неприпустимо ототожнювати, а тим паче підмінювати національну безпеку державною безпекою, оскільки вони співвідносяться як ціле і частина: «Поняття «національна безпека» охоплює значно більш широке коло об'єктів, має міждисциплінарний, міжгалузевий характер і дозволяє об'єднати всі відомі види безпеки, що забезпечуються державою» [29, с. 14].

Однак найбільш фундаментальними дослідженнями в цій частині є наукові розробки В. Г. Пилипчука. Згідно з думкою дослідника «державна безпека – це захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України від зовнішніх і внутрішніх загроз, розвідувальних, терористичних і інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп і осіб на життєво важливі інтереси України» [30, с. 32–33]. При цьому подібне формулювання було результатом ретельного аналізу цілої низки визначень, що їх надали різні дослідники в цій сфері в різні періоди існування вітчизняного кримінального права. У результаті В. Г. Пилипчук надав систему різних наукових трактувань поняття «державна безпека»:

1) основу визначення становить «стан». Так, Л. Григорян відзначає, що державна безпека – це стан непорушності основ

суспільного і державного ладу. На думку Ю. Булигіна, державна безпека – такий стан держави, за якого забезпечена сталість її суспільно-політичного ладу;

2) в основу покладено сполучення понять «стан» і «здатність». Так, автори контррозвідувального словника (1972 р.) вважали, що державна безпека – це стан надійності й непорушності суспільного і державного ладу в умовах внутрішніх (у перехідний період) і зовнішніх ворожих сил, здатність держави протистояти підривній діяльності;

3) визначення державної безпеки як системи суспільних відносин. Зокрема, М. Карпушин відзначав, що державна безпека є регулятором взаємодії сил її охорони і забезпечення, джерел загроз і середовища. П. Коршиков зробив висновок, що державна безпека – певний стан системи протиборства держави і супротивника, визначається порівняно високим ступенем локалізації дій супротивника й інших джерел небезпеки. Ю. Долгополов відзначив, що «державна безпека – це система суспільних відносин, регульованих соціальними нормами, які забезпечують непорушність державного і суспільного ладу країни, її військового потенціалу і суверенітету» [30, с. 24].

Особливої уваги заслуговує співвідношення понять: «державна безпека» – «національна безпека», а також «державна безпека» – «правопорядок», що їх надав В. Г. Пилипчук.

Так, автор широко використовує зарубіжний досвід при встановленні співвідношення між поняттями «державна безпека» і «національна безпека». На думку дослідника, з одного боку, є оптимальним ототожнення «національної безпеки» з «безпекою країни (держави)», а з іншого – погоджується з тим, що державна безпека є вищим ступенем національної безпеки й охоплює всі інші види безпеки, виділяючи в них свій об'єкт [30, с. 34].

Що стосується другого порівняння, то автор погоджується з твердженням про те, що між поняттям «державна безпека» і поняттям «правопорядок» існує як багато спільного, так і не менше відмінностей: «...частка суспільних відносин у сфері

державної безпеки, закріплених нормами права, входить у правопорядок. Тут ці поняття збігаються. Одночасно значна частка відносин державної безпеки не регулюється нормами права, хоч регулюється нормами моралі, корпоративними нормами, звичаями. Це відносини неправового характеру. Багато правовідносин, що є складовою частиною правопорядку, не входять у поняття «державна безпека». Таким чином, поняття «державна безпека» відрізняється від поняття «правопорядок» тим, що включає, крім правових відносин, відносини неправового характеру. Одночасно правопорядок, крім відносин державної безпеки, регульованих нормами права, містить правовідносини, що сфери державної безпеки не стосуються» [31].

На думку деяких дослідників, таких, наприклад, як М.М. Рибалкін, можливий поділ понять «національна безпека» і «державна безпека», апелюючи при цьому до різниці об'єктів цих видів безпеки – «нація» і «державна» [32, с. 44]. Звернемося до Закону США про національну безпеку, підписаному 26 липня 1947 року. Відповідно до цього акта під національною безпекою потрібно розуміти умову функціонування держави, що є результатом оборонних (захисних) заходів, які підвищують невразливість держави від загроз ззовні чи зсередини у відкритій і підіривній формі. При цьому поняття «нація» ототожнюється з поняттям «державна» [33].

У нашій державі наукові розробки у сфері дослідження проблем національної безпеки можна співвіднести з первісним періодом роботи Комітету Верховної Ради по обороні й безпеці. Доктрина державної безпеки, що функціонувала колись, зазнала певних змін, у результаті чого згодом була сформульована концепція національної безпеки.

На підставі того, що наша держава становить собою єдину соціальну систему, можна дійти висновку, що носієм пріоритетних потреб різних соціальних груп і окремих громадян є нація. Тому поняття «національна безпека» більш справедливо визначає сутність проблематики безпеки держави. У свою чергу, безпека

держави є складовою частиною більш широкого поняття «національна безпека», під якою Закон «Про основи національної безпеки України» розуміє захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, якою забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, припинення і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам [20].

Будь-яке державне утворення становить собою складну соціально-політичну структуру, існування якої характеризується наявністю суверенітету, території і державного ладу. Держава здійснює безпосереднє управління соціальними процесами в межах своєї території шляхом застосування своїх владних повноважень у пріоритетних сферах життєдіяльності свого суспільства. Таким чином, держава є найважливішою ланкою соціально-політичної системи, що існує на конкретній території з конкретним складом населення. Тому держава є невіддільною від єдиної соціально-політичної структури, де вона посідає чільне місце і є невід'ємним елементом такої структури. У результаті зміст поняття «державна» охоплює не тільки наявність системи органів держави, але і суспільні інститути (громадські організації, об'єднання громадян тощо).

Так, згідно з тим самим Законом основними суб'єктами із забезпечення національної безпеки (ст. 4) є: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; національне антикорупційне бюро України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; органи і підрозділи цивільного захисту, громадяни України, об'єднання громадян [20].

Надані положення можуть свідчити лише про те, що цей Закон розглядає державу у формі збірного образу у вигляді особливого механізму, що складається із взаємозалежних систем державних інститутів, державних органів, громадських організацій і об'єднань громадян. Держава, ініціюючи ефективну діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади, фактично гарантує безпеку громадянам України як на її території, так і за її межами. Також держава зобов'язана забезпечити юридичний і соціальний захист своїм громадянам, громадським об'єднанням і організаціям, що сприяють у забезпеченні безпеки відповідно до розглянутого Закону.

Звідси випливає, що співвідношення понять «національна безпека» і «державна безпека» указує на їх спільну сутність – стан держави, в якому формуються відповідні умови, необхідні для нормального розвитку людини і громадянина, суспільства, держави, а отже, і належного захисту національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз. Таким чином, лише наявність гарантій захищеності основ національної безпеки держави забезпечує існування державної влади.

Владні повноваження мають і органи місцевого самоврядування, що деякою мірою також співвідносяться із системою органів державної влади. При цьому держава виступає як офіційний представник суспільства, правомочний здійснювати функції, що за ним закріплені Конституцією, і регулювати суспільні відносини [34, с. 37].

Державна влада – право і можливість розпоряджатися – належить основній політичній організації суспільства – державі. Вона є центром здійснення її управління, охорони її економічної і соціальної структури. У той самий час зазначена політична організація має потребу в захисті основних принципів будови власного механізму управління й охорони, тобто базових принципів будови державної влади, оскільки без надійного безпечного функціонування такого механізму неможливо забезпечити реальне дотримання прав і свобод людини, а також інтересів усього

суспільства. Такий захист припускає встановлення норм, що перешкоджають посяганням на ці принципи шляхом установа кримінальної відповідальності за відповідні діяння. При цьому встановлена відповідальність повинна бути настільки високою, щоб, по можливості, не тільки захистити основні принципи будови державної влади від злочинних посягань, але і запобігти таким посяганням з метою забезпечення недоторканності основ державної влади, а отже, основ конституційного ладу і державної безпеки. Влада становить собою базову характеристику всього людського суспільства, що знаходить відбиття в політичній сфері через її здійснення державними інститутами і посадовими особами, «упорядковуючи внутріорганізаційні зв'язки держави» [35, с. 68].

Державна влада, на відміну від інших політико-організаційних структурних утворень, характеризується особливим способом організації, характером і ступенем підпорядкування. Отже, держава є єдиним суб'єктом правовідносин, що наділений політичною владою, здійснюваною централізованою системою вищестоящих і їм підпорядкованих органів, взаємодіючих між собою як по горизонталі, так і по вертикалі.

Держава безпосереднє бере участь в організації і формуванні свого політичного простору, будучи при цьому носієм політичної влади, для якої властива наявність спеціальних структур правління і забезпечення порядку в суспільстві. Також держава становить собою інститут, покликаний колективно обмежувати індивідуальні інтереси, забезпечуючи контрольовану свободу. Основний механізм управління держави, своєрідний інструментарій здійснення влади – її уряд, що складається з конкретних органів і осіб, які обіймають офіційні посади і здійснюють владу від імені держави. Вищі органи державної влади в особі її глави, уряду, парламенту, суду в сукупності є системою управління, що приймає рішення загальнодержавного характеру, які обов'язкові для виконання як усім державним апаратом, так і громадянами. Вищі органи державної влади мають установлені конституцію і законами структурно-функціональну визначеність і непохідність, яка

самоорганізується, стосовно одна однієї, що підкреслює їх незалежність і самостійність [36].

Для сучасної держави характерна централізація політичної влади, а також єдині засоби і способи адміністративного управління суспільними й економічними процесами, збройними силами тощо.

Держава виконує основну політичну функцію з об'єднання різних політичних інститутів, у тому числі й тих, що конкурують поміж собою з метою одержання доступу до процесу державного управління. Так, різні політичні об'єднання і громадські організації, що представляють інтереси локальних соціальних груп, не виражають інтересів усього суспільства, а держава від свого імені покликана приймати рішення стосовно всіх членів такого суспільства, що наділені також обов'язком для їх виконання. Держава має у своїй основі прагнення до досягнення стабільності внутрішнього і зовнішнього миру, весь державний організм пронизують основні політичні процеси. У цей час держава становить собою суспільний колектив, стабільно прикріплений до певної території. Щодо цього вона становить собою територіальний імператив [37, с. 250].

Стабільність багатьох сучасних демократичних держав визначається ступенем визнання більшістю населення її легітимності, тобто здатності населення дотримувати і виконувати нормативні приписи, встановлені такою державою.

Легітимність державної влади визначає в остаточному підсумку проблему існуючого в ній суверенітету, що залежить від механізмів функціонування і джерел такої влади. Цінність суверенітету – властивість влади, внаслідок чого вона є вищою [38, с. 120] у тім, що виключно державі належить верховна влада над іншими проявами влади на всій території цієї держави. Якщо цей основний критерій відсутній, то немає і самої держави. Державний суверенітет містить у собі єдність і неподільність території, недоторканність державних кордонів і невтручання у внутрішні справи.

Державний апарат також покликаний здійснювати ефективне управління процесом перерозподілу і регулювання матеріальними, природними і людськими ресурсами, визначати економічну і соціальну політику, брати участь у міжнародних і міжнаціональних відносинах, підтримувати правопорядок, безпеку й обороноздатність, гарантувати дотримання прав і свобод своїх громадян. Таким чином, держава сполучена з процесом володарювання і є невід'ємною частиною механізму панування, розпорядження і підпорядкування. Отже, функціонування будь-якої держави нерозривно пов'язано з процесом володарювання, сполученого з механізмами панування, підпорядкування і розпорядження. При цьому форма державного правління й устрою не справляє істотного впливу на функціонування розглянутих механізмів. Навіть найбільш передові правові демократичні держави характеризуються наявністю апаратів примусу і насильства, спрямованих на стримування свого населення від учинення суспільно небезпечних діянь.

У будь-якому разі «застосування насильства, монополізованого державою, регламентовано законами, у зв'язку з чим йдеться виключно про легітимне застосування такої сили, що пов'язана правом... і перетворена на владу» [37, с. 265]. З іншого боку, громадяни такої держави і різного роду громадські організації, що складають таке суспільство, не наділені таким правом застосування насильства. Крім того, держава має реальні повноваження щодо здійснення зовнішньої політики шляхом укладання міжнародних угод з метою ефективного співробітництва на міжнародному рівні з іншими державами, будучи тим самим основним учасником міждержавного політичного життя. Також у коло повноважень держави входять такі відповідальні процедури, як оголошення війни і укладення миру.

Подібні положення вказують на те, що держава є не тільки суб'єктом, що володіє повноваженнями щодо забезпечення безпеки, але також і основним її об'єктом. Адже державі також, як і суспільству з громадянами, необхідно забезпечення безпеки [39, с. 194]. Тому в забезпеченні безпеки України зобов'язані брати

участь як держава (державні органи) і суспільство (громадські об'єднання й організації), так і її громадяни. При цьому, згідно з положеннями Конституції й іншими нормативно-правовими приписами, основну роль у сфері забезпечення безпеки відіграє держава. Як справедливо відзначає В. О. Глушков, забезпечення державної безпеки – це фундаментальна органічна системоутворююча неефемерна функція будь-якої держави. Поняття забезпечення державної безпеки, продовжує вчений, складне, багатогранне, багатоаспектне, навіть поліфункціональне, вживання і застосування якого як в юридичній науці, так і чинному законодавстві частішає [40, с. 50].

Таким чином, термін «державна безпека» формує не тільки механізми щодо забезпечення безпеки держави, але й відповідні механізми стосовно забезпечення безпеки країни в цілому. Зазначене положення достатнє широко використовувалося, поки такий термін знаходив своє застосування [41, с. 179].

Головний недолік такого терміна визначався тим, що він не мав на увазі механізм забезпечення безпеки особистості. З урахуванням цієї обставини Закон «Про основи національної безпеки України» ввів термін «національна безпека», що більш чітко виражає сутність розглянутого явища, бо вказує на співвідношення безпеки та держави і нації в цілому [42, с. 408] (її державні й недержавні структурні підрозділи, а також інтереси суспільства).

З моменту закріплення терміна «національна безпека» на законодавчому рівні поняття «державна безпека» набуває більш вузького смислового значення і, відповідно, вживається в трохи іншому змістовному аспекті. Так, виходячи з приписів ст. 3 Закону, об'єктами національної безпеки є: 1) людина і громадянин; 2) суспільство; 3) держава [20], де кожен такий об'єкт складають певні компоненти.

Державу, як об'єкт національної безпеки, складають такі компоненти, як конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність. А відповідно до загальноприйнятої доктрини про державну безпеку поняття «державна безпека»

визначається як стан (властивість) держави, за якого створені умови для існування встановленого конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності країни [16, с. 24]. З чого випливає, що за своїм змістом держава, як об'єкт «національної безпеки», у певному сенсі збігається зі змістом поняття «державна безпека». Тобто «державну безпеку» можна співвіднести з «національною безпекою» як частину і ціле, бо змістом поняття «національна безпека» охоплюється не тільки держава як об'єкт такої безпеки, але також суспільство, людина і громадянин. Отже, за своїм обсягом «національна безпека» більш широке поняття, ніж «державна безпека».

У процесі дослідження актуальних проблем державної і національної безпеки окремі вчені вважають, що немає особливого значення, якою є безпека: національною чи державною, адже, як правило, пріоритетне значення в її забезпеченні надається державі. Однак, як вони зазначають, такий стан речей характеризується й певними негативними моментами, бо держава за певних обставин не в змозі належним чином забезпечити інтереси суспільства, а також людини і громадянина.

Щодо цього, на думку Л.І. Шершенева, державі потрібна принципово нова система національної безпеки, яка організаційно і функціонально базується на з'єднанні зусиль суспільства і держави. Ця система має складатися з державної і суспільної систем безпеки, об'єднаних спільністю взаємних інтересів і вирішуваних завдань, але все-таки незалежних одна від однієї. Однією з функцій суспільної системи безпеки визначається контроль за діяльністю державних органів, що забезпечують безпеку. Отже, потреба у створенні системи громадської безпеки не має достатніх аргументів. По-перше, функціонування двох систем безпеки неодмінно призводитиме до дублювання, що у специфічній діяльності стосовно забезпечення безпеки (у тому числі конспіративної) може викликати негативні наслідки. По-друге, багато дій, пов'язаних із забезпеченням безпеки (наприклад, боротьба зі злочинністю), вимагають здійснення

централізованого керівництва, а також накопичення інформації в єдиному банку даних. По-третє, контроль з боку суду і прокуратури, здійснюваний за державними органами, що ведуть роботу у сфері забезпечення безпеки, цілком достатній для того, щоби вчасно виявити і запобігти можливим відхиленням від вимог закону [43, с. 71].

Наявність комплексу подібних аргументів дозволяє припустити, що основи національної безпеки держави, як соціально значимі цінності, інтереси і блага, взяті під кримінально-правову охорону від суспільно небезпечних діянь, що виявляються в безпосередньому спрямуванні на шкоду політичним основам державної влади чи конституційного ладу, зовнішньої безпеки, територіальної цілісності, економічної безпеки й обороноздатності, тобто проти закріплених Конституцією країни принципів, що встановлюють верховенство і єдність державної влади в державі [44, с. 4].

Отже, на підставі детального аналізу розглянутих положень можна припустити, що закріплене в Законі «Про основи національної безпеки України» поняття національної безпеки всебічно і досить повно відбиває її соціально-політичну сутність на цьому етапі розвитку нашої державності.

Дослідження положень розглянутого Закону дозволяє виділити як окремі види, так і елементи структури національної безпеки. Закон закріплює три основних об'єкти безпеки – людина і громадянин (особистість), суспільство і держава. Зазначена обставина дає можливість для окремого їх розгляду і не виключає можливості окремого забезпечення безпеки кожного з них. Так, на думку Л.І. Шершенева, здається цілком виправданим і логічним поряд із загальною Концепцією національної безпеки розробити самостійні концепції безпеки особистості, суспільства і держави, зберігаючи при цьому їх взаємозв'язок [43, с. 70]. Проте важко собі уявити такий поділ на практиці. Численні наукові розробки в цій сфері вказують на те, що створення діючих безпечних умов для нормального існування особистості, суспільства і держави реально

лише в рамках загальної Концепції національної безпеки, яка передбачала би пріоритети інтересів людини і громадянина, суспільства і держави.

Як зазначалося раніше, Закон України «Про основи національної безпеки», відповідно до об'єктів захисту, виділяє *безпеку людини і громадянина, суспільства і держави*.

Безпека особистості це стан життєдіяльності особистості, що сприяє реалізації її прав і свобод, закріплених у Конституції України. Особистість, а також її права і свободи є одночасно основними об'єктами і суб'єктами національної безпеки. Пріоритетними конституційними правами особистості є: право на життя, свободу й особисту недоторканність, недоторканність житла, особисте і сімейне життя, особисту недоторканність, свободу думки і слова, свободу світогляду і віросповідання, право на охорону здоров'я і медичну допомогу, право збиратися мирно, без зброї і проводити мітинги, ходи і демонстрації, право на правову допомогу тощо. Головною загрозою безпеці особистості є загроза безпеці її життя і здоров'я, а також загроза безпеці власності внаслідок суспільно небезпечних посягань на подібні об'єкти кримінально-правової охорони.

Безпека суспільства це стан захищеності його духовних, морально-етичних, культурних, історичних, інтелектуальних і матеріальних цінностей, природних багатств, а також його інформаційного і навколишнього природного середовища від внутрішніх і зовнішніх загроз. З цією метою необхідно створення відповідних суспільних інститутів, сприяння розвитку прогресивних форм суспільної свідомості, нормативно-правових актів, що гарантували б захист і реалізацію таких заходів. Головним чином до подібних загроз можна вважати належними: корумпованість нашого суспільства, зростання організованої злочинності, терористичної загрози, екстремізму, загрози екологічній безпеці, інформаційної експансії (руйнування духовно-патріотичних основ нашої моралі) тощо.

Безпека держави це стан захищеності конституційного ладу, суверенітету, обороноздатності, територіальній цілісності й недоторканності, що є пріоритетною умовою її нормального функціонування і розвитку.

Основні загрози державі можна розділити на зовнішні й внутрішні. Так, до внутрішніх загроз належать: розпалення між-національної і міжрелігійної ворожнечі, розпалення сепаратистських настроїв у суспільстві, організації акцій антидержавної спрямованості, а також загрози продовольчій безпеці й соціальному захисту громадян. Зовнішня загроза припускає різного роду посягання на суверенітет нашої держави, акти військової агресії тощо.

У цілому безпека держави припускає стабільне і продуктивне функціонування державних інститутів, що сприяють ефективному управлінню країною. При цьому таке управління повинно гарантувати громадянам, що проживають у такій країні, захист їхніх конституційних прав і свобод, належне соціальне забезпечення, а також ужиття інших необхідних заходів, що сприяють їх нормальній життєдіяльності.

Досліджені об'єкти національної безпеки: особистість, суспільство і держава доволі важко розглядати як складові частини структури національної безпеки. Відносно цього дуже справедливо відзначає В.І. Булавін, що національна безпека та її об'єкт – різні поняття. Національна безпека як сукупність необхідних факторів, що забезпечують певний сприятливий стан суспільства, – це категорія статико-динамічна. Вона має свій об'єкт застосування – суспільство. І цей об'єкт, як свідчить вищевикладене, складається як би з трьох підоб'єктів. Інакше кажучи, особистість, суспільство і держава є елементами структури об'єкта національної безпеки, а не самої національної безпеки [16, с. 40].

Відповідно до векторів державної політики у сфері національної безпеки (ст. 8 Закону) можна виділити її види. Так, до основних видів безпеки належать: зовнішньополітична, у сфері державної безпеки, воєнна й у сфері безпеки державних кордонів, внутрішньополітична, економічна, науково-технологічна, екологічна,

соціальна, гуманітарна й інформаційна. Отже, національна безпека включає низку чинників як зовнішнього, так і внутрішнього характеру [45, с. 95].

Сучасну державу повною мірою можна розглядати у вигляді єдиного соціального організму, що складає ціла група складових елементів. Серед них особливе місце посідають зовнішньополітичний, внутрішньополітичний, економічний, соціальний, ідеологічний, духовний та ін. Кожний із зазначених елементів здатний на тому чи іншому рівні взаємодіяти з іншими на рівні матеріальних або духовних цінностей, де кожний з них має за мету свою ціннісну систему інтересів. Така взаємодія нерідко призводить до різного роду суперечностей, що згодом можуть стати причинами виникнення певних джерел небезпеки як для існуючої системи суспільних взаємовідносин, прав і інтересів людини і громадянина, так і для безпеки самих державних інститутів і держави в цілому.

Для того щоб одержати реальну можливість управління такими процесами, встановлення ефективного контролю і необхідного впливу на них, держава зобов'язана диференціювати такі відносини на окремі структурні елементи, для яких характерні певні властивості, закономірності функціонування, що піддаються комплексному осмисленню.

Така обставина сприяє виникненню об'єктивної необхідності в диференціації таких елементів системи на окремі види, напрями державної політики в таких сферах. Системний аналіз, спостереження і детальне дослідження таких процесів у межах окремого напрямку сприяє встановленню існуючих суперечностей, що за деяких обставин здатні спровокувати процес виникнення небезпеки в різних формах її можливого прояву.

Так у ст. 8 Закону «Про основи національної безпеки України» сформульовані головні напрями державної політики у сфері національної безпеки. Основне місце серед них посідають зовнішньополітична і внутрішньополітична безпека, що в сукупності становлять собою єдиний вид безпеки – політичної.

Зовнішньополітична і внутрішньополітична (політична) безпека характеризуються здійсненням ефективної міжнародної

політики, що сприяє встановленню сприятливих умов для прогресивного розвитку економічного і політичного потенціалу України. Причому пріоритетне значення мали би процеси із створення об'єктивної можливості нації і державних інститутів самостійно без зовнішнього втручання визначати стратегічні напрями зовнішньої і внутрішньої політики, державного устрою, повноцінного членства в загальноєвропейських і міждержавних структурах колективної безпеки, у тому числі визначати основні пріоритети в питаннях стратегічного партнерства з державами Європейського Союзу й іншими представниками світового співтовариства.

Однак, як визначено рішенням Ради національної безпеки й оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» від 6 травня 2015 року [46], зовнішні гарантії безпеки повинні забезпечуватися шляхом формування мережі союзництва як з окремими державами і регіональними організаціями й ініціативами (шляхом укладення угод про спільну оборону чи військову допомогу), так і з міжнародними організаціями з безпеки (шляхом участі в механізмах колективної безпеки).

З чого випливає, що зовнішньополітична безпека визначається наявністю стабільного політичного суверенітету в межах структури взаємовідносин держав на міжнародному рівні, а також політичною стабільністю суспільства, яка можлива шляхом формування політичної системи, що встановлює необхідний баланс інтересів серед різних соціальних груп населення з урахуванням пріоритетності інтересів особистості. Порушення як одних, так і інших інтересів, як правило, неминує сприяти ослабленню політичної безпеки України. Таким чином, політична безпека характеризується станом, за якого політичний плюралізм і пов'язана з ним політична боротьба не набувають характеру антагоністичного протистояння, що підриває основи існування і держави і суспільства [23, с. 11].

Одне з найбільш пріоритетних значень має напрям у сфері захисту державної безпеки.

Згідно з таким напрямом держава мусить сприяти процесу переформатування системи правоохоронних органів з метою забезпечення підвищення продуктивності її діяльності на принципах оптимізації структури, надання необхідного сприяння в необхідному фінансуванні, матеріально-технічному забезпеченні, у кваліфікованому кадровому забезпеченні тощо. Подібні заходи мають сприяти поліпшенню рівня координації й ефективної діяльності таких органів.

Основну увагу необхідно сконцентрувати на напрямі взаємодії органів правоохоронної системи з органами, що виконують контррозвідальні й розвідальні функції з метою скоординованої протидії тероризму, наркобізнесу, нелегальній міграції й організований злочинності, а також зміцненні зв'язків у такому напрямі міжнародного співробітництва; створенні ефективних механізмів щодо створення відповідних структур контролю у сфері постачань товарів і технологій воєнного значення, а також подвійного застосування.

Воєнна безпека і безпека у сфері охорони державного кордону посідають важливе місце в системі національної безпеки. Спочатку визначимося із сутністю воєнної безпеки. Так, воєнна безпека має на увазі такий стан держави і держав світового співтовариства, що виключає будь-які можливості збройного втручання чи агресії проти нашої держави, а також наявність ефективного військово-технічного потенціалу з протидії подібним загрозам. Здатність держави запобігти, припинити, нейтралізувати і відбити спроби військової агресії, захистити власні національні інтереси та наявність у неї реальної можливості в реалізації поставлених перед державою цілей і завдань визначаються її військовою міццю і потенціалом. Як у минулому і в цей час, так і в майбутньому неминує всілякі глобальні війни і збройні конфлікти, бо, на жаль, подібні явища є невід'ємною складовою міжнародної політики. Саме тому неможливо належне забезпечення національних інтересів без володіння сучасним збройним потенціалом. У зв'язку з чим Україна, як і будь-яка інша демократична, незалежна держава,

зобов'язана створити систему заходів для підтримки необхідної військової потуги, що відповідає її геополітичному положенню і забезпеченню її зовнішньополітичних завдань, порівняних із вирішенням подібних завдань провідними військовими державами світу.

У цілому «воєнна безпека» – поняття достатньо ємне, змістовне, котре в певному сенсі збирає в собі усілякі форми участі державних інститутів у зміцненні країни. У подібних процесах тією чи іншою мірою зобов'язані брати участь не тільки державні установи й організації, але й кожен громадянин України.

Особливість воєнної безпеки визначається тим, що вона характеризує рівень захищеності інтересів національної безпеки шляхом застосування засобів збройної протидії. Воєнна безпека існує як у зовнішній, так і у внутрішній сферах діяльності держави. Так, у зовнішній сфері воєнна безпека знаходить своє відбиття в реальній здатності нації протистояти, стримати військову агресію з боку зарубіжних держав, тобто протидіяти зовнішньому вторгненню. З цією метою необхідно створення боєздатних збройних сил, сучасних засобів озброєння, активне членство України в колективних структурах міжнародної безпеки, входження до складу ефективних воєнно-політичних союзів.

У внутрішній сфері воєнна безпека виявляється в протидії створенню не передбачених законом збройних і воєнізованих формувань, мілітаризації суспільної ментальності, активізації виробничих процесів з утилізації озброєння, створенні структур цивільного контролю в оборонній сфері діяльності держави, розробці механізмів з підтримки соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх родин, відмовленні від участі армійських формувань у вирішенні внутрішньополітичних завдань і, навпаки, зміцненні політичної і морально-ідеологічної ролі армії в побудові держави.

Сучасна незалежна держава не може характеризуватися суверенністю, якщо вона позбавлена державних кордонів, якщо останні чітко не встановлені згідно з обов'язковими в таких

випадках міжнародними процедурами. Крім того, також необхідно створення належної системи охорони таких кордонів.

У цьому разі доречними уявляються судження німецького географа Фрідріха Радцеля, котрий у своїх географічних законах указав на особливу значимість державних кордонів. Один із його законів говорить: «Кордон – є периферійний орган держави і як такий служить свідченням її зростання, сили чи слабкості та змін у її організмі» [47, р. 30–31].

Наявність державних кордонів служить не тільки протидії зовнішньому вторгненню, а також сприяє мирним партнерським взаємовідносинам із суміжними, сусідніми державами. Відсутність таких кордонів, навпаки, провокує між подібними державами непередбачені прикордонні конфлікти тощо, внаслідок чого стає необхідним прискорення процесу делімітації і демаркації державних кордонів України, що в остаточному підсумку має відбитися на продуктивності протидії організованим злочинним угрупованням, серед яких особливе місце посідають міжнародні злочинні організації, діяльність яких здійснюється за допомогою проникнення через державний кордон України чи в пунктах пропуску морської економічної зони України. Така обставина приведе до більш глибокого трансграничного співробітництва із суміжними державами тощо.

Чільну роль у забезпеченні національної безпеки відіграє *економічна безпека*. Наявність економічної безпеки визначає її центральну роль у забезпеченні як зовнішньої, так і внутрішньої безпеки країни, що вимагає необхідної концентрації уваги до впровадження ефективних інноваційних процесів, реалізації пріоритетних завдань у розвитку економіки держави тощо.

Відповідно до існуючої світової практики зміцнення незалежності держави, стабільний розвиток суспільних інститутів, зростання добробуту нації і посилення лідерства держави на світовій арені гарантує процес належного забезпечення економічної безпеки, тобто її зміцнення є основним пріоритетом будь-якої демократичної правової держави.

На думку одних дослідників, економічна безпека – це сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки та її стабільність і сталість, здатність до постійного відновлення і самовдосконалення [48, с. 4].

Економічна безпека є основною складовою системи безпеки держави нарівні з такими її складовими, як забезпечення надійної обороноздатності країни, підтримка соціального миру в суспільстві, захист від екологічного лиха. Тут усе взаємозалежно, і один напрям доповнює інші: не може бути воєнної безпеки при слабкій і неефективній економіці, як не може бути ні воєнної безпеки, ані ефективної економіки в суспільстві, що роздирається соціальними конфліктами. Підкреслюючи такий взаємозв'язок, треба водночас урахувати, що вирішальна базисна роль у ньому належить економічній безпеці [48, с. 5].

Щодо цього окремі положення рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» від 6 травня 2015 року [49] указують на те, що ключовою умовою нової якості економічного зростання є забезпечення економічної безпеки шляхом забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії, а також розвитку оборонно-промислового комплексу як могутнього високотехнологічного сектора економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації.

На думку інших дослідників, економічна безпека – це стан, у якому народ (панівний клас, через державу) може суверенно, без утручання ззовні, визначати шляхи і форми свого економічного розвитку [50, с. 29].

Стан економічної безпеки визначають рівень розвитку засобів виробництва і виробничих сил, здатних задовольнити елементарні потреби, необхідні для нормальної життєдіяльності суспільства, наявність кваліфікованої робочої сили і необхідних корисних копалин, розвинена промислова інфраструктура, відсутність безпосередньої залежності від природних ресурсів інших держав, наявність стабільних міжнародних інтеграційних процесів у сфері господарювання.

Інакше кажучи, економічна безпека становить собою сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які сприяють ефективному, динамічному зросту національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоздатність на зовнішніх ринках, що гарантує захист від різного роду загроз і втрат [51, с. 39]. Причому основним критерієм економічної безпеки держави служать ступінь відповідності економічної політики, яку вона здійснила, ефективній національній стратегії і ступінь довіри до неї як усередині держави, так і з боку міжнародних організацій [52, с. 76].

Пріоритетними завданнями нового економічного курсу, спрямованого на підвищення рівня безпеки держави, є: стаке збільшення темпів економічного зросту, повна зайнятість, відсутність інфляції, стимулювання високопродуктивної праці, згладжування соціальної нерівності [52, с. 78].

Основним завданням держави при цьому є встановлення контролю, спрямованого на врегулювання відносин між людьми, у процесі виробничих відносин і розподілу благ у державі. Подібна економічна політика є основним стрижнем нового економічного курсу, що гарантує безпеку держави за умови, якщо вона побудована на принципі справедливого розподілу благ і ефективності виробництва.

Невід'ємною частиною економічної політики є технологічна політика, де важливим аспектом її успішного розвитку є *технологічна безпека* держави.

Науково-технологічна безпека визначається досягненнями переваг у сфері розвитку всіляких технологій, що є основоположним фактором успішного розвитку будь-якої держави, а ефективна охорона таких досягнень є обов'язковою умовою в процесі досягнення позитивних результатів у складній конкурентній боротьбі суб'єктів, що хаються. У зв'язку з чим Україні необхідно сконцентрувати весь свій економічний, технологічний і інтелектуальний потенціал для успішної реалізації своїх можливостей у цьому напрямі.

Таким чином, сутність технологічної безпеки визначається здатністю в збереженні необхідного рівня розвитку існуючого виробничого і науково-технічного ресурсу, який у разі виникнення вкрай негативних обставин забезпечив би сприятливі умови для нормального розвитку економіки держави шляхом ефективного застосування технологічного і науково-інтелектуального потенціалу, що гарантує державі збереження своєї обороноздатності й економічного суверенітету.

Забезпечення достатнього рівня технологічної безпеки безпосередньо вплине на впровадження нових технологій, а відповідно, й ефективний розвиток сфери господарювання України, незважаючи на можливість виникнення несприятливих тенденцій як у внутрішній, так і в зовнішній сфері її розвитку.

Для того щоб Україна була здатна на однакових правах вести конкурентну боротьбу на світовому ринку з великими економічно розвиненими державами, необхідно збільшення темпу зросту розвитку і поширення передових технологій. Подібні фактори і визначають наявність відповідного рівня технологічної безпеки будь-якої сучасної держави. Відсутність таких можливостей, навпаки, звужує можливості країни вести самостійну економічну політику і відстоювати власні економічні інтереси.

Одне з пріоритетних місць у системі національної безпеки належить *екологічній безпеці*.

Охорона екологічної безпеки в сучасних умовах розвитку нашої державності й усього світового співтовариства в цілому є одним із найважливіших завдань. Активізація таких процесів ще більш актуальна в період посилення природних катаклізмів і настання періоду глобального потепління. В Україні посилення такого роду діяльності визначається і принципами пріоритету загальнолюдських цінностей, декларованих чинною Конституцією. Так, Основний Закон виділяє конституційне право людини на сприятливе екологічне середовище (на екологічну безпеку) [53].

Поняття екологічної безпеки викладається в різних редакціях. Варіанти понять, що наводяться в наукових працях і проектах

нормативних актів, показують, що одні автори розглядають екологічну безпеку як складову частину охорони навколишнього середовища, інші ставлять між ними знак рівності, треті включають у зміст екологічної безпеки не тільки охорону навколишнього середовища, але й раціональне використання, відтворення і підвищення якості навколишнього середовища. І нарешті, висловлюється думка про те, що забезпечення екологічної безпеки – це діяльність, здійснювана поряд з охороною навколишнього природного середовища [54, с. 93–99].

Інші автори під екологічною безпекою розуміють створення таких умов існування, які б забезпечували захищеність соціально значимих інтересів громадян, суспільства і держави, а також природного середовища, ресурсів, біосфери від будь-яких екологічно несприятливих впливів, що створюють загрозу здоров'ю людей, сталому розвитку і функціонуванню екосистем та виживанню людства [55, с. 11].

Основу стратегії із забезпечення екологічної безпеки мають складати існуючі науково обґрунтовані концепції у сфері розглянутої проблеми, а також відповідні законодавчі приписи, прийняті згідно з чинною юридичною процедурою. Так, деякі дослідники в цій сфері створили систему принципів екологічної безпеки, що полягають у: а) рівній екологічній безпеці; б) забороні екологічної агресії; в) контролі за дотриманням узгоджених вимог екологічної безпеки; г) регулярному обміні відповідною інформацією; д) запобіганні трансграничному збитку навколишньому середовищу; е) співробітництві з подолання надзвичайних екологічних ситуацій; є) науково-технічному співробітництві; ж) праві на сприятливе навколишнє середовище [23, с. 13].

Екологічна безпека становить собою складовий елемент структури міжнародної безпеки, через що кожна держава, як член світового співтовариства, мусить створювати необхідні умови для забезпечення ефективного захисту навколишнього природного середовища в межах кордонів своєї території, а також сприяти в партнерських взаємовідносинах іншим державам для забезпечення належних умов існування всього людства.

Виходячи з аналізу цих положень, цілком можна погодитися з тим, що під екологічною безпекою слід розуміти такий стан системи «природа-людина», який забезпечує збалансовану взаємодію природних, технічних і соціальних систем, формування природно-культурного середовища, що відповідає санітарно-гігієнічним, естетичним і матеріальним потребам жителів регіонів Землі при збереженні природно-ресурсного й екологічного потенціалів природних систем і здатності біосфери в цілому до саморегулювання [13, с. 125].

У *соціальній і гуманітарній сферах* державі необхідно сконцентрувати увагу на істотному посиленні соціальної складової економічної політики, спрямованої на реальне поліпшення рівня життя населення. Це має виявлятися, як правило, у перегляді існуючої соціальної політики в частині: визначення вартості оплати праці, тарифної політики у сфері ЖКГ, своєчасної виплати заробітної плати й інших соціальних виплат, зміцнення цільової спрямованості матеріальної підтримки, а також зниження рівня безробіття. Зусиллями державних інститутів необхідно створити необхідні умови, що сприяють запобіганню збіднінню населення і відповідно соціальному його розшируванню.

Особливу увагу необхідно звернути на процес розробки ефективного механізму соціального захисту громадян, належної охорони і відновлення фізичного і духовного здоров'я населення, викорінення наркоманії, алкоголізму й інших негативних соціальних явищ, уживання відповідних заходів, спрямованих на ліквідацію дитячого і підліткового бродяжництва і безпритульності.

Інформаційна безпека останнім часом займає одну з провідних позицій у системі національної безпеки. На національному рівні інформаційна безпека, на думку професора Є.Д. Скулиша, є невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки: зовнішньополітичної, воєнної, внутрішньополітичної, економічної, науково-технологічної, екологічної та сфери державної безпеки. Водночас інформаційна безпека є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки [56, с. 9].

У сучасному світі будь-яка держава може розраховувати на свою перевагу над іншими державами у військово-технічній, економічній сферах, мати стратегічну і тактичну перевагу, успішно прогнозувати розвиток нових технологій, військової техніки і сучасного озброєння лише за умови лідерства у володінні розвиненими засобами інформації, організації ефективної системи інформаційної боротьби, у тому числі й в успішному веденні інформаційної війни.

Про роль інформаційної безпеки можуть свідчити події, що відбулися в Югославії, Лівії, Іраку, Афганістані, Сирії тощо, де методи інформаційної боротьби провідних світових держав визначили вирішальний результат таких воєнних кампаній.

Таким чином, у сучасному світі інформація є основною зброєю провідних світових держав у боротьбі за світове панування на глобальному інформаційному просторі.

Від інтенсивності, повноти, якості й своєчасності інформаційного обміну залежить рівень розвитку таких галузей, як оборонна промисловість, енергетика, зв'язок, наука і медицина, транспорт і виробництво в цілому.

Поява й активізація загроз в інформаційній сфері, насамперед загроз від ведення інформаційних воєн, істотно підвищують роль і значення інформаційної безпеки в системі національної безпеки України й обумовлюють розширення її змісту. Втрата контролю над національними інформаційними комунікаціями в ХХІ столітті може призвести до втрати національної незалежності. Майбутні війни – війни без застосування безпосереднього насильства, засобами якого є не безпосередні дії, одним із методів яких є інформаційні війни [17, с. 160].

Відносно цього складно не погодитися з тим, що державна політика забезпечення інформаційної безпеки є важливою складовою політики національної безпеки. В її основі має бути системна превентивна діяльність органів державного управління щодо надання гарантій інформаційної безпеки особистості, соціальним групам, суспільству і державі в цілому. Аналіз свідчить

про існування реальних загроз інформаційній безпеці України [13, с. 158].

Отже, надані положення свідчать про те, що в науковій літературі відсутній єдиний підхід у частині визначення національної безпеки, а наявність серйозних розбіжностей у цій частині відображається на проблемі однакового розуміння такого явища. Таке положення існуючих речей багато в чому пояснюється тим, що національна безпека – це конкретно-історична категорія, що має власну структуру, розвиток і формування якої визначають політичні, духовно-ідеологічні, соціально-економічні й інші фактори. Тому формування змісту цього поняття перебуває в прямій залежності від національних інтересів держави, єдиної національної ідеї [57, с. 188], існуючої в суспільстві. При цьому слід зазначити, що змістом національної безпеки є корінні, основоположні інтереси забезпечення державності українського народу, його самобутнього розвитку, гідного існування в європейській і світовій цивілізації [58, с. 390].

З урахуванням досліджених теоретичних положень про поняття «національна безпека», а також відповідно до законодавчого трактування розглянутого терміна можна констатувати, що національна безпека України – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, гарантований ефективно функціонуючим державним механізмом із забезпечення і реалізації таких інтересів, що сприяє сталому розвитку суспільства, своєчасному виявленню, запобіганню і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам.

Таким чином, визначення понятійного апарату, сутності національної безпеки України дозволяє визначити коло суспільних відносин, суспільних інтересів, що можуть бути взяті під охорону чинним кримінальним законодавством України [59, с. 42].

Література

1. Human security and the UN: a critical history. United Nations intellectual history project / eds.: S. Neil MacFarlane, Yuen FoongKhong. Indiana University Press, 2010. Retrieved 23 September.
2. Булавин В.И. Национальная безопасность современной России: дис. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2002. 151 с.
3. Проскурин С.А. Государственная безопасность страны: суть, структура, пути укрепления. Москва: О-во «Знание», 1991. 45 с.
4. Maier Charles S. Peace and security for the 1990s. *Unpublished paper for the MacArthur Fellowship Program, Social Science Research Council* 12 Jun 1990. Asquotedin Romm, 1993. P. 5.
5. Про концепцію національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 10. Ст. 85.
6. Костенко Н.А. Философия и безопасность. Новосибирск: ИППКС ФСБ РФ, 1998. 166 с.
7. Павленко С.З. Новая политика обеспечения безопасности страны. *Духовность. Правопорядок. Преступность*: материалы науч.-практ. конф. (г. Москва: 28 марта 1996 г.). Москва: Изд-во Акад. МВД России, 1996. С. 176–182.
8. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. А.В. Наумова. Москва: Юристь, 1996. 824 с.
9. Чуваков О.А. Деякі питання щодо тлумачення «національної безпеки». Матеріали 69-ї наук. конф. проф.-викл. складу ОНУ (м. Одеса, 26–28 листоп. 2014 р.). Одеса, 2014. С. 133–135.
10. Чуваков О.А. К вопросу о понятии «национальная безопасность». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 (16). С. 158–161.
11. Бельков О.А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности. *Безопасность*: информ. сб. 1994. № 3 (19). С. 91–93.

12. Матрусов Н.Д. О необходимости создания целостной системы национальной безопасности России: основные принципы, подходы, элементы. *Безопасность*: информ. сб. 1996. № 2. С. 46–53.
13. Данільян О.Г., Дзьобань О.П., Панов М.І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації: навч. посіб. Харків: Фоліо, 2002. 285 с.
14. Степашин С.В. Безопасность человека и общества (политико-правовые вопросы). Санкт-Петербург: С.-Петербург. юрид. ин-т МВД России, 1994. 240 с.
15. Александров М.В. О концепции национальной безопасности нашей страны. *Международная безопасность. Национальные и глобальные аспекты*. Москва: ИНИОН РАН, 1992. С. 28–29.
16. Булавин В.И. Национальная безопасность современной России: дис. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2002. 151 с.
17. Ліпкан В.А., Діордіца І.В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: навч. посіб. Київ: Вид-во КНТ, 2007. 292 с.
18. Возжеников А.В. Парадигма национальной безопасности реформирующейся России: монография. 2-е изд., испр. и доп. Москва: ЭДАС ПАК, 2000. 358 с.
19. Мельниченко А.Б. Уголовно-правовые средства обеспечения национальной безопасности Российской Федерации: дис. ... д-ра юрид. наук. Ростов н/Д, 2009. 377 с.
20. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
21. Бабаев В.К., Баринов В.М. Общая теория права: краткая энцикл. Нижний Новгород: НЮИ МВД РФ, 1997. 200 с.
22. Чуваков О.А. Національна безпека: соціально-політична сутність поняття. Матеріали 68-ї наук. конф. проф.-викл. складу ОНУ (м. Одеса, 26–28 листоп. 2013 р.). Одеса, 2013. С. 140–143.
23. Военная реформа: оценка угроз национальной безопасности России: приложение к информ.-аналит. журн. «Обозреватель-Observer» / А.И. Подберезкин и др.; ред. Г.А. Зюганов;

Народно-патриот. союз России, Всерос. обществ.-полит. движение «Духовное наследие». Москва: 1997. 87 с.

24. Салмин А. Что угрожает национальной безопасности России. *Конституционное совещание*. 1994. № 5. С. 11–14.

25. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред.: М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. 6-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрид. думка, 2009. 1236 с.

26. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред.: М.О. Потебенько, В.Г. Гончаренко. Київ: Форум, 2001. Ч. 2: Особлива частина. 942 с.

27. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. С.С. Яценка. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: А.С.К., 2002. 968 с.

28. Чуйко З.Д. Питання конституційних засад національної безпеки в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 3 (54). С. 137–139.

29. Чуйко З.Д. Деякі аспекти співвідношення понять національної та державної безпеки. *Конституція України – основа побудови правової держави і громадянського суспільства*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (м. Харків, 26–27 черв. 2006 р.) / за заг. ред. М.І. Панова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2006. С. 9–12.

30. Пилипчук В.Г. Формування теоретико-правових основ забезпечення державної безпеки України (кінець XX – початок XXI століття). Київ: НКЦ СБ України. 2008. 256 с.

31. Пилипчук В.Г. Еволюція наукових поглядів стосовно поняття «державна безпека». URL: <http://ua.textreferat.com/referat-11854.html> (дата звернення: 15.06.2016).

32. Рыбалкин Н.Н. Природа безопасности: автореф. дис. ... д-ра филос. наук. Москва: 2003. 44 с.

33. Maier Charles S. Peace and security for the 1990s. *Unpublished paper for the MacArthur Fellowship Program, Social Science Research Council* 12 Jun 1990. Asquoted in Romm, 1993. P. 5.

34. Конституция Российской Федерации. Вопросы и ответы / Е. А. Данилов и др. Москва: Юрид. лит., 1994. 128 с.
35. Теория права и государства: учебник / В.С. Афанасьев и др.; под ред. В.В. Лазарева. Москва: Право и Закон, 1996. 424 с.
36. Конституция Российской Федерации: науч.-практ. комм. / Т. Е. Абова и др.; под ред. Б.Н. Топорнина. Москва: Юрист, 1997. 716 с.
37. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства: учебник. Москва: НОРМА, 2000. 552 с.
38. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России. 5-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2012. 592 с.
39. Чуваков О.А. Національна і державна безпека: співвідношення понять. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 193–196.
40. Глушков В.О. Правоохоронні органи та їх роль у функції забезпечення державної безпеки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. Херсон: Гельветика, 2013. Вип. 3, т. 1. С. 47–52.
41. Чуваков О.А. Деякі питання державної безпеки. Матеріали 70-ї наук. конф. проф.-викл. складу ОНУ, присвяч. 150-й річниці Одес. нац. ун-ту імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 25–27 листоп. 2015 р.). Одеса, 2015. С. 177–181.
42. Chuvakov O. State security: concept and essence. *Contemporary Science and Education in Americas, Africa and Eurasia: The X International Academic Congress*. Rio de Janeiro, 2016. S. 406–409.
43. Шершенев Л. Об основах концепции национальной безопасности России. *Диалог*. 1996. № 5–6. С. 70–75.
44. Калинина Н.А. Лингвистическая экспертиза законопроектов: опыт, проблемы и перспективы: науч.-практ. пособие. Москва: Упр. делами ГД РФ, 1997. 43с.
45. Чуваков О.А. Національна безпека України: зміст та сутність поняття. *Сучасні завдання законодавств кримінально-правового напрямку. Десяті юридичні читання: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Одеса, 13 квіт. 2012 р.). Одеса, 2012. С. 93–95.
46. О решении Совета национальной безопасности и обороны Украины от 6 мая 2015 г. «О Стратегии национальной безопасности

- Украины»: Указ Президента Украины от 26 мая 2015 г. № 287/2015. URL: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015 (дата звернення: 17.10.2016).
47. Strausz-Hupe R. Geopoliticz. The Struggle for Space Power. New York, 1942. 274p.
48. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: Угрозы и их отражение. *Вопр. экономики*. 1994. № 12. С. 4–13.
49. О решении Совета национальной безопасности и обороны Украины от 6 мая 2015 г. «О Стратегии национальной безопасности Украины»: Указ Президента Украины от 26 мая 2015 г. № 287/2015. URL: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015 (дата звернення: 17.10.2016).
50. Политология: Энциклопедический словарь / под общ. ред. Ю. Аверьянова. Москва: Изд-во Моск. коммерч. ун-та, 1993. 431 с.
51. Архипов А., Городецкий А., Михайлов Б. Экономическая безопасность: Оценки, проблемы, способы обеспечения. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 36–44.
52. Ведута Е.Н. Экономическая безопасность Российской Федерации. Москва: Изд-во Гос. Думы, 1997. 300 с.
53. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
54. Тимошенко А.С. Международный контрольный механизм в системе экологической безопасности. *Государство и право*. 1992. № 12. С. 93–99.
55. Архипов А. М. Экологическая функция Российского государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 1997. 20 с.
56. Скулиш Є.Д. Інформаційна безпека як чинник державотворення в Україні. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Київ, 30 берез. 2012 р.). Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. С. 8–11.
57. Чуваков О.А. Теоретичні аспекти визначення поняття «національна безпека». *Európska tradícia v medzinárodnom práve: uplatňovanie ľudských práv: medzinárodná vedecká konferencia*

(Bratislava, Slovenská republika, 6-7 máj 2016 r.). Bratislava, 2016. S. 188–191.

58. Чуваков О.А. Основи національної безпеки як об'єкт кримінально-правової охорони. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ конф. (м. Харків, 13–14 жовт. 2011 р.)*. Харків: Право, 2011. С. 387–391.

59. Чуваков О.А. Національна безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 груд. 2015 р.)*. Одеса: Фенікс, 2015. С. 39–42.